

LUDMILA HOMETKOVSKI
Universitatea Liberă Internațională
din Moldova (Chișinău)

FENOMENELE SINONIMIEI ȘI
ANTONIMIEI ÎN TERMINOLOGIA
DREPTULUI COMUNITAR

ABSTRACT

Phenomena of Synonymy and Antonymy in Community Law Terminology. In this article the author discusses the phenomena of synonymy and antonymy in the community law terminology. The study is based on the corpus of terms included in the terminological data base InfoTerminographe Communautaire (ITeC), which conception and development has constituted the author's recent scientific interest. The research demonstrated that the above mentioned phenomena, which are specific to the general language, are equally characteristic to the specialized languages including community law language.

Lipsa de ambiguitate, care garantează comunicarea adecvată între specialiști și transferul de cunoștințe în scopuri didactice, joacă un rol important în orice limbaj specializat și limbajul juridic nu face excepție de la aceasta. Numai în cazul când este exclusă ambiguitatea sensului terminologic a conceptului juridic, putem profita de o comunicare corectă. În terminologia juridică se observă în general următoarele raporturi semantice: polisemia, sinonimia, omonimia, antonimia, hipero-/hiponimia – fenomene similare cu acelea din vocabularul general, care în opinia unor savanți, favorizează ambiguitatea sau, în opinia altora, din contra, nu prezintă obstacol pentru comunicarea științifică.

Conform Școlii de la Viena un concept poate fi desemnat doar printr-un singur termen. Terminologia wüsteriană consideră fiecare domeniu de specialitate ca un câmp închis, termenul având un sens specific doar în cadrul acestui câmp. Prin urmare, teoretic se exclud asemenea fenomene ca polisemia, sinonimia și omonimia. Însă practica contestă principiul univocității și monoreferențialității termenului.

În prezentul articol ne vom limita la analiza fenomenelor sinonimiei și antonimiei în terminologia comunitară franceză în baza unui eșantion de 253 de fișe terminologice înregistrate în baza de date InfoTerminographe Communautaire (ITeC), concepută și elaborată recent de noi.

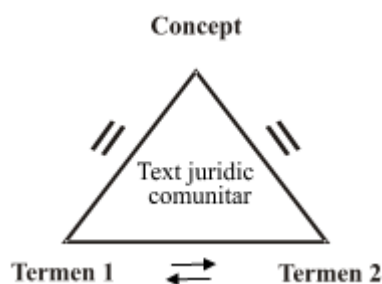
Prezența sinonimelor, după cum am menționat mai sus, de fapt contrazice principiului de bază a terminologiei, care constă în lipsa ambiguității și transparența termenilor, împiedicând comunicarea. Apariția sinonimelor se datorează mai multor factori, cum ar fi: variante (alternative) inventate *ad hoc*, influența diverselor întreprinderi (de ex., diferiți producători a aceluiași produs îl denumesc în mod diferit), diferite traduceri pentru același termen etc.

În știință nu există la momentul actual o părere univocă referitor la sinonimie. Unii savanți definesc sinonimia drept o corespondență semantică absolută, alții – corespondență

parțială. Lingvistul rus A. Reformatskii [1, p. 91] definea sinonimele drept cuvinte care denumesc același lucru, dar referindu-se la diferite noțiuni, care prin denumirea sinonimică descoperă diferite caracteristici ale lucrului dat. Cercetătorii autohtoni consideră sinonimia nebinevenită în terminologie, reprezentând un fenomen nefast pentru termeni, întrucât spre deosebire de lexicul uzual, ea nu îmbogățește, ci împiedică atât comprehensiunea noțională a termenului, cât și penetrarea mesajului terminologic chiar într-un cerc restrâns de specialiști [2, p. 29].

În terminologia juridică, dacă doi sau mai mulți termeni din aceeași limbă desemnează unul și același concept, atunci ei sunt considerați sinonime: *dommage – préjudice; clause – stipulation; magistrat de l'ordre judiciaire – magistrat judiciaire; cession d'antériorité – cession de priorité; réquisitoire supplétif – réquisitoire completif – réquisitoire additionnel*. Prin urmare, dacă este vorba de același concept, sinonimele se pot înlocui unul cu altul fără violarea sensului mesajului [3, p. 179; 4, p. 13].

Din perspectiva cercetării noastre, considerăm drept sinonime cel puțin doi termeni juridici comunitari, exprimați în diferite moduri, dar între care este stabilită o identitate și o corespondență noțională (conceptuală), la a căror înlocuire reciprocă nu se vor produce schimbări semantice în textul comunitar. Schematic putem prezenta triada sinonimică ca în Graful 1.

Graful 1. Triada sinonimică în terminologia dreptului comunitar.

Din graf concluzionăm:

- Conceptul juridic comunitar este egal cu forma lui materială – termenul juridic comunitar;
- Semnificația juridică comunitară a termenului se actualizează doar în interiorul textului specializat;
- Termenii sunt considerați sinonimici, dacă ei reprezintă același concept și pot fi înlocuiți reciproc fără prejudicii semantice pentru conținutul exprimat de text.

În opinia unor savanți, la care ne raliem și noi [5, p. 259-263; 6, p. 54-58; 7, p. 11-13], pe lângă forma lingvistică a termenului (cuvânt, grup de cuvinte) se consideră drept sinonime a termenului și simbolurile, siglele, abrevierile, construcțiile eliptice, definițiile date termenului, imaginile, schemele etc. În graficul ce urmează este schematizat raportul de egalitate între termenul concret, exprimând un concept, și alte forme de exprimare ale lui (Graful 2).

Graful 2. Raporturile sinonimice între termen și diferite forme de exprimare ale lui.

Astfel, în terminologia dreptului comunitar se stabilesc raporturi sinonimice:

a) **între cel puțin doi termeni, denumind același concept:** *abstention constructive – abstention positive; aide humanitaire – assistance humanitaire; codification des textes législatifs – codification constitutive – codification officielle; Euroland – zone euro; règles communautaires antitrust – règles européennes de concurrence – législation antitrust*, etc. Din punct de vedere cantitativ, sinonimia de tipul termen-termen a fost înregistrată în ITeC pentru 63 din 253 de termeni analizați (circa 25%).

b) **între termen și forma lui abreviată** (acronim, siglă etc.): *Charte des droits fondamentaux de l'UE – CDFUE; Conférence intergouvernementale – CIG; Citoyenneté de l'Union européenne – Citoyenneté de l'Union – Citoyenneté de l'UE; Comité des représentants permanents – Coreper; Office européen de police – Europol*, etc. Acest tip de sinonimie a fost înregistrat pentru 51 de termeni din 253 (20%).

c) **între termen și definiția lui:** *La communautarisation correspond au transfert d'un domaine relevant, dans le cadre institutionnel de l'Union, de la méthode intergouvernementale (deuxième et troisième piliers) à la méthode communautaire (premier pilier); Le Comité de l'article 36 du traité sur l'Union européenne, autrement dénommé CATS, est un groupe de travail du Conseil. Composé de hauts fonctionnaires, son rôle consiste à assurer la coordination des groupes de travail compétents dans le domaine de la coopération policière et judiciaire (troisième pilier)*. Dat fiind faptul că în baza de date terminologice ITeC toți termenii sunt definiți, acest tip de sinonimie acoperă 100% din eșantionul de termeni studiați.

Totuși sinonimia stabilită în baza criteriului termen-termen reprezintă mai mare interes pentru știința despre termeni și anume acest tip de sinonime ne permite să afirmăm că fenomenul este caracteristic pentru terminologia juridică comunitară și afectează a patra parte din totalitatea termenilor.

Sinonimia este frecvent folosită în terminologie pentru crearea de noi termeni. Cercetătoarea N. Cuciuc [8, p. 115-116], analizând sinonimia în cadrul unităților sintagmatice terminologice – sinapsiilor, care reprezintă sintagme analitice înzestrate cu aceeași valoare semantică, cu aceeași valoare de desemnare lexicală, concluzionează că sinonimia terminologică sinaptică este prezentă în limbajul juridic francez, iar termenii neologici sunt creați pentru a înlocui cei depășiți lexical, perimați, desueți. Autoarea citează exemplul termenului *aide judiciaire* care a fost substituit de sinonimul *assistance judiciaire*, înlocuit actualmente cu *aide juridictionnelle*, care este o formă a termenului neologic *aide juridique*. În terminologia comunitară de asemenea se observă acest fenomen. Astfel, *Communauté économique européenne* este înlocuit cu *Communauté européenne*; *Haute autorité* este înlocuit cu *Commission*, etc.

Unul din factorii apariției dubletelor sau sinonimelor, în opinia A. Guțu [9, p. 326], este că sinonimia servește drept mijloc de augmentare a calității stilului expunerii materialului, asigurând varietatea arsenalului de exprimare. În textele juridice comunitare acest fenomen este ușor de observat. Deseori, termenul *Uniunea Europeană* este înlocuit pe parcursul textului prin *Uniunea*, *Europa* sau *UE*; *Consiliul Uniunii Europene* prin *Consiliul* sau *Consiliul UE*; *Comisia Europeană* prin *Comisia*; *Tribunalul de Prima Instanță* prin *Tribunalul*; *Comunitatea Europeană* prin *Comunitatea* sau *CE*, etc.

Nu trebuie să uităm faptul că textul juridic nu poate reprezenta un număr de fraze construite fără a ține cont de regulile exprimării lingvistice. Astfel, sinonimele ne permit să evităm repetările, însă cea mai mare atenție în întrebuintarea sinonimelor trebuie acordată faptului că în urma folosirii lor să nu fie violat sensul textului. Cu alte cuvinte, fenomenul sinonimiei are dreptul la existență chiar și în vocabularul juridic, inclusiv comunitar, cu condiția că utilizatorii sinonimelor (îndeosebi specialiștii în domeniu – juriști, traducători specializați) le vor folosi de o manieră atentă, în funcție de situația și destinatarul mesajului.

Dacă fenomenul sinonimiei pornește de la analogie semantică, raporturile antonimice se bazează pe opoziția semantică. Deseori prin intermediul antonimului se ajunge la înțelegerea corectă a termenilor.

Doi termeni se consideră antonime dacă posedă semnificații contrare, direct opuse. În cazul termenilor monosemici, antonimia este absolută și nu prezintă dificultăți. Însă în cazul termenilor polisemici antonimia nu poate fi decât relativă, parțială sau chiar aproximativă. Vom argumenta poziția noastră prin adjectivul francez *principal*, în baza definițiilor date în *Vocabularul juridic* al lui G. Cornu [10, p. 690]. Deci, la prima lectură a articolului lexicografic constatăm că adjectivul *principal* este polisemic, având șase sensuri fundamentale glosate. Raportul antonimic este evident dacă:

- *principal* are sensul de important sau mai puțin important (1) prin opoziție cu *accessoire*, *secondaire*, *complémentaire*;

- *principal* are sensul de prioritar (2) prin opoziție cu *subsidaire*;

- *principal* are sensul de inițial, inaugural (3) prin opoziție cu *incident*.

Adică putem concluziona, că formarea seriilor antonimice absolute ale termenilor polisemici este imposibilă, seriile antonimice existând doar separat în funcție de sensul atribuit termenului de la care pornim seria. Cu alte cuvinte, perechea *principal* – *complémentaire* este o antonimie corectă în baza primului sens glosat a lui *principal* (1), la fel ca și *principal* – *subsidaire* în baza sensului (2) sau *principal* – *incident* în baza sensului (3), iar perechea *complémentaire* – *incident* nu este antonimică și nu reprezintă nici alte tipuri de raporturi, sinonimice, de exemplu. Ex.: *peine principale* este antonimul lui *peine complémentaire*, iar *peine incidente* sau *peine subsidiaire* nu pot fi antonimele lui *peine complémentaire* din două motive: a) așa noțiuni nu există în materia juridică; b) *subsidaire* și *incident* nu posedă sensul necesar pentru a putea fi atribuit conceptului *peine*.

Din punct de vedere compozițional, antonimele formate prin afixare, deși sunt ușor determinate, nu sunt frecvente. Cele mai răspândite afixe în limba franceză, folosite la crearea antonimelor, par a fi: *anti-*, *i-(il)*, *in-(im-)*, *inter-*, *non-*, *de-(dé-)* etc. Exemple: *clérical* – *anticlérical*, *légal* – *illégal*, *corporel* – *incorporel*, *moral* – *immoral*, *national* – *international*, *imputabilité* – *non imputabilité*, *mariage* – *démariage*. Un moment important ține de prefixul *de-(dé-)*, care nu întotdeauna exprimă sensul contrar al unui termen. De

exemplu, *désinvestiture* este antonimul lui *investiture*, pe când *dépénalisation* nu este antonimul lui *pénalisation*, dar a termenului *incrimination*. E de menționat că unii termeni antonimici formați prin afixare mai pot avea ca antonim și un alt termen, de ex. *clérical* – *anticlérical* sau *laïque*. Însă două antonime ale unui termen nu formează obligatoriu o pereche sinonimică.

Un număr de serii antonimice fac parte din aceeași familie de cuvinte: *donateur* – *donataire*, *mandant* – *mandataire*, etc. Majoritatea antonimelor din vocabularul juridic au însă formă distinctă de perechea lor (*auteur* – *victime*; *créancier* – *débiteur*, etc.). Totodată vom sublinia caracterul binar al opoziției antonimice (*offre* – *acceptation*), deși există serii antonimice triple (*législatif* – *exécutif* – *judiciaire*) sau chiar din patru elemente (*loi* – *coutume* – *jurisprudence* – *doctrine*) [3, p. 186].

Reieșind din specificul terminologiei juridice comunitare, fenomenul antonimiei cunoaște o abordare nouă în baza de date ITeC. Astfel, se observă următoarele tipuri de antonimie:

a) **antonimie semantică (contradictorie)** când termenul are o semnificație contrară și direct opusă cu alt termen: *égalité de traitement entre les hommes et les femmes* – *inégalité de traitement entre les hommes et les femmes*; *égalité des chances* – *inégalité des chances*; *équilibre institutionnel* – *déséquilibre institutionnel*; *abstention constructive* – *vote*; *adhésion d'un nouvel État à l'Union* – *retrait de l'Union*, etc.

b) **antonimie noncontradictorie:**

- antonimie instituțională/documentară bazată pe raporturi antinomice și stabilită între termeni care denumesc diverse instituții sau documente oficiale europene: *Banque centrale européenne* – *Banque européenne d'investissement*; *Cour de justice des Communautés européennes* – *Cour Internationale de Justice* – *Cour Européenne des Droits de l'Homme*; *Conseil de l'Union européenne* – *Conseil de l'Europe* – *Conseil européen*; *Charte des droits fondamentaux de l'UE* – *Convention européenne des droits de l'homme* – *Charte des droits sociaux fondamentaux des travailleurs*, etc.

- **antonimie geocomunitară** bazată pe raporturi antinomice și stabilită între termeni care denumesc aceleași concepte, fenomene sau procese, dar realizate în arii geografice diferite: *droit communautaire* – *droit national*; *parlement européen* – *parlement national*, *parlement de l'état membre*; *état membre* – *pays ayant présenté une demande d'adhésion*, *pays candidat*, *pays tiers*; *espace économique européen* – *zone euro*, *Euroland*; *brevet communautaire* – *brevet national*; *budget communautaire* – *budget national*, etc.

- **antonimie operațională** bazată pe raporturi antinomice și stabilită între termeni care denumesc diverse operațiuni aplicate aceluiaș concept: *codification des textes législatifs* – *consolidation des textes législatifs* – *révision des textes législatifs*; *critères d'adhésion* – *critères de Maastricht* – *critères de convergence*; *coopération judiciaire en matière civile* – *coopération policière et judiciaire en matière pénale*, etc.

Numărul termenilor juridici comunitari pentru care se înregistrează diverse tipuri de antonime este destul de impunător: 151 de termeni din 253 (59%). Analiza antonimiei în baza eșantionului ITeC ne permite să constatăm o largă răspândire a fenomenului în terminologia dreptului comunitar, însă dacă antonimia clasică este specifică pentru 1/3 din întregul corpus juridic, în terminologia subdomeniului studiat numărul termenilor pentru care au fost înregistrate raporturi antonimice atinge cifra de 59%. Această creștere cantitativă se datorează faptului că în cadrul cercetării noastre pe lângă antonimia clasică a fost stabilită o tipologie a antonimelor noncontradictorii, specifică terminologiei comunitare. Antonimele

bazate pe raporturi antinomice sunt repertoriate de noi în ITeC din perspectiva „a nu se confunda”. Considerăm ca acest câmp din fișa terminologică ITeC va aduce un suport substanțial în activitatea traducătorilor, specialiștilor în domeniu, studenților-filologi și studenților în domeniul respectiv, și nu în ultimul rând publicului larg care se documentează și prin intermediul produselor terminografice.

Prezența fenomenelor sinonimiei și antonimiei în terminologia juridică comunitară demonstrează interdependența dreptului și limbii. Aname limba contribuie la realizarea și materializarea sistemului juridic în general. Important este ca sinonimul să exprime același concept, iar substituirea termenului prin sinonim să nu provoace modificări semantice în textul juridic specializat.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. A. A. Реформатский, *Введение в языковедение*, Москва, Просвещение, 1967, 542 с.
2. A. Guțu, *La traduction spécialisée dans la perspective de la dimension paradigmaticque et syntagmaticque*// A. Guțu, *Unele probleme de teorie, empirism și didactică a limbilor/ Certains problèmes de théorie, empirisme et didactique des langues*, Chișinău, ULIM, 2005, p. 27-31.
3. G. Cornu, *Linguistique juridique*. 2-ème éd., Paris, Montchrestien, 2000, 443 p.
4. E. Grodziński, *Językoznawcy i logicy o synonimach i synonii*, Wrocław, Zakad Narodowy im. Ossolineum, 1985, 259 p.
5. A. Guțu, *Sinonimia și pertinența ei în calitate de criteriu al terminologizării*// A. Guțu, *Introduction à la traductologie française*, Chișinău, ULIM, 2008, p. 257-267.
6. Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин, *Лингвистические основы учения о терминах*, Москва, Высшая Школа, 1987, 104 с.
7. Ф. В. Риггз, *Терминология в социальных науках*, Гонолулу/Москва, Ротапринт, 1979, с. 11-13.
8. N. Cuciuc, *Franceza juridică*, Iași, Demiurg, 2004, 237 p.
9. A. Guțu, *Procesele dinamice în terminologia științifică franceză modernă*// A. Guțu, *Introduction à la traductologie française*, Chișinău, ULIM, 2008, p. 322-335.
10. G. Cornu, *Vocabulaire juridique*, 4-ème éd., Paris, Quadrige/PUF, 2003, 951 p.